

UDK: 343.91-053.6:373.34(497.6)

SAMOPRIJAVLJENO PRESTUPNIŠTVO MLADIH U RURALNIM SREDINAMA BOSNE I HERCEGOVINE

Izvorni naučni rad

Primljeno / Received: 16. 10. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 13. 6. 2024.

Muhamed BUDIMLIĆ
Elmedin MURATBEGOVIĆ
Haris HALILOVIĆ

Sažetak

Pitanje sigurnosti u ruralnim područjima Bosne i Hercegovine rijetko je u fokusu kriminoloških istraživanja, čime se u drugi plan stavlja pitanje socijalne kontrole kriminaliteta u njenim brojnim naseljenim mjestima.

Koristeći se podacima prikupljenim u okviru Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu 3 (eng. International Self-Report Delinquency Study 3), u ovom radu namjeravaju se osvijetliti obilježja samoprijavljenog prestupništva mladih u ruralnim sredinama Bosne i Hercegovine.

Fenomenološke karakteristike prestupničkog ponašanja među učenicima završnih razreda osnovnih škola izdvojiti će se iz statističkih podataka prikupljenim kroz navedeno istraživanje.

U odnosu na definisani predmet ovog rada, posebno će biti naglašene provjere varijabli nastalih na postavkama teorije socijalne kontrole i socijalnih veza, koje trebaju pokazati u kojoj mjeri tradicionalnija i značajno kohezivnija sredina ima ulogu u odvratanju od prestupništva najmlađih članove zajednice.

Ovim radom ukazali su se temeljni pokazatelji fenomenologije ove pojave, a posebno se ističu pokazatelji ponašanja s elementima nasilja, imovinskom prestupništvu, grupnom prestupništvu te pojavnim oblicima zabranjenog ponašanja u vezi s informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i zloupotrebom alkohola i droga.

Temeljem rezultata provedenih analiza, ovim radom želi se obogatiti fond podataka o ovoj pojavi, čime bi se mogle unaprijediti smjernice i preporuke za institucije nadležne za razvijanje i provođenje preventivnih programa usmjerenih na suprotstavljanje prestupničkom ponašanju učenika u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi

samoprijavljeno prestupništvo, ruralne sredine, kriminalna fenomenologija, sigurnost, učenici osnovnih škola

1. UVOD

Prestupničko ponašanja djece i mladih problem je kojem se s naročitom pažnjom bave brojne nauke, a u kriminologiji predstavlja jedan od centralnih fenomena koji je u fokusu brojnih nacionalnih i internacionalnih studija. Problem prestupničkog ponašanja mladih kategorija je koja posljednjih godina čini bitan diskurs naučne zajednice iako se čini da se rijetko u ovim istraživanjima izdvajaju obilježja prestupništva mladih u ruralnim sredinama. Naučno istraživanje pod nazivom Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu (*eng. International Self-Report Delinquency Study – ISRD*) predstavlja longitudinalnu studiju koja se provodi u Evropi i drugim zemljama svijeta. Osnovni ciljevi studije jesu utvrđivanje obima i strukture fenomena te uslova i uzroka prestupničkog ponašanja djece uzrasta od 12 do 18 godina starosti. Dobiveni nalazi i rezultati istraživanja trebaju poslužiti ministarstvima i drugim nadležnim institucijama kao smjernice za izradu efektivnih, efikasnih i problemski orijentisanih programa za suprotstavljanje prestupničkom ponašanju djece školskog uzrasta.

Koristeći podatke prikupljene i analizirane u okviru Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu, ovim radom nastoji se doprinijeti rasvjetljavanju karakteristika samoprijavljene maloljetničke delinkvencije s jedne, te oblika viktimizacije s druge strane u ruralnim područjima Bosne i Hercegovine. U ovom radu koristit će se podaci prikupljeni i analizirani u okviru trećeg kruga istraživanje (ISRD3), koje je provedeno u toku 2015./16. školske godine. Fenomenološke karakteristike delinkventnog ponašanja kao i viktimizacijskih oblika prisutnih među učenicima osnovnih škola analizirat će se iz podataka prikupljenih ovom empirijskom studijom. O tome se posebno može spoznati iz ranijih radova Steeete (2012), Enzmann (2012) te Lucia i ostali (2012). Metodološki okvir prilagođen je analizi sekundarnih podataka, a deskriptivne i strukturalne analize oslonit će se na rezultate primijenjenih kvantitativnih metoda obrade podataka.

Istraživanje samoprijavljenog prestupničkog ponašanja dizajnirano je prilagođavanjem teza iz više teorijskih koncepata kao što su teorija socijalnih veza i socijalne kontrole, teorija samokontrole, teorija rutinskih aktivnosti i teorija prilike te teorija socijalne dezorganizacije. Značaj multiteorijskog pristupa, posebno kroz teorijsku interakciju između mogućnosti i samokontrole, u zaključcima analize teorijskog zaleđa studije, naglašava Haen Marshall (2012) koja ističe da ovaj odnos ilustruje moć komparativne analize, kako kao instrumenta za testiranje teorije, tako istovremeno i za razvoj teorije. Uspješnost suprotstavljanja prestupničkom ponašanju mladih u direktnoj je zavisnosti od postojanja i korištenja pouzdanih pokazatelja o njegovim obilježjima. Dakle, u ovom se radu opisuju osnovni pokazatelji fenomenologije prestupništva djece i mladih, a posebno pokazatelji ponašanja s elementima nasilja, imovinske delinkvencije i manifestacije zabranjenog ponašanja u vezi s informacijsko-komunikacijskim tehnologijama te zloupotrebom alkohola i droga.

U pogledu izbora kriterija i metoda za diferencijaciju unutar uzorka našeg istraživanja na urbane i ruralne zajednice, korišteni su izvještaji o humanom razvoju (NHDR) (Goss, i dr., 2013.) organizacije UNDP Bosni i Hercegovini (*eng. United Nations Development Programme*). Tako, prema navedenom izvještaju u Bosni i Hercegovini 61% stanovništva živi u ruralnim opštinama, te se Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Zenica, Mostar i Bijeljina navode kao urbana mjesta, a svi ostali gradovi i opštine svrstani su u kategoriju manjih gradova i sela.

2. PRESTUPNIŠTVO I VIKTIMIZACIJA U RURALNIM I URBANIM ZAJEDNICAMA U ISRD STUDIJU – REZULTATI ISTRAŽIVANJA I ANALIZA PODATAKA

Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu provedena je kroz tri istraživačka ciklusa, a trenutno je u fazi realizacije i četvrta studija koja se provodi u većini evropskih zemalja kao i brojnim drugim zemljama u svijetu. U Bosni i Hercegovini, pored ovog posljednjeg istraživanja koje provedeno u školskoj 2021./22. godini, istraživanje je realizovano u drugom i trećem ciklusu, odnosno u toku 2005./06. te 2015./16. školske godine. Rezultati analiza iz ovog rada odnose se na podatke koji su prikupljeni u drugom (ISRD2) (Budimlić, Maljević, & Muratbegović, 2010) i trećem (ISRD3) (Maljević, i dr., 2017) istraživačkom poduhvatu, kojim bi se dopunile preporuke za djelovanje u smjeru unaprjeđenja sistema suprotstavljanja maloljetničkom prestupništvu u Bosni i Hercegovini. Dakle, ovim radom želi se dati doprinos i pomoć stručnjacima koji rade u oblasti zaštite djece.

Na razlike između urbanog i ruralnog okruženja i njihov uticaj na rasprostranjenost kriminaliteta, kao i na fenomen straha od kriminala i viktimizaciju ukazuju u svom radu Kokoravec i Meško (2021), kojim su istraživane razlike u pojavnosti prestupništva u urbanim i ruralnim zajednicama. Oni u svom radu ističu da su ove kategorije bile predmet brojnih istraživanja, čiji rezultati su sadržaji većeg broja člana objavljenih u ovoj oblasti. S obzirom da je maloljetnička delinkvencija jedan od najčešćih fenomena i oblika kriminalnog ponašanja, koji nesumnjivo izaziva mnoge zabrinutosti u društvu, rad pokušava uporediti urbanu i ruralnu viktimizaciju i prestupništvo maloljetnika. Kokoravec i Meško (2021) u svom radu, pored sveobuhvatnog pregleda literature iz ove oblasti, posebno istražuju razlike u okruženju, prevalenciju maloljetničkog prestupništva, te kako demografski i drugi faktori utiču na maloljetničko prestupništvo i viktimizaciju u urbanim i ruralnim sredinama.

Istraživanja su provedena korištenjem standardizovanog upitnika uređenog od strane ISRD2 radne grupe (2005) koji je korišten u svim zemljama učesnicima, uz poštovanje regionalnih i lokalnih različitosti te uvažavajući pravne i organizacijske norme koje vrijede za pojedine obrazovne sisteme. Ovaj upitnik korišten je i kao osnova za kreiranje upitnika za naredno, ISRD3 istraživanje. Upitnik je bio usmjeren na dobivanje odgovora na temelju percepcije koju djeca imaju na stvari u realnom svijetu, dakle kroz njihov subjektivni doživljaj, što je bilo od izuzetne važnosti za postizanje ciljeva istraživanja uopšte, te svakako i za ovaj rad.

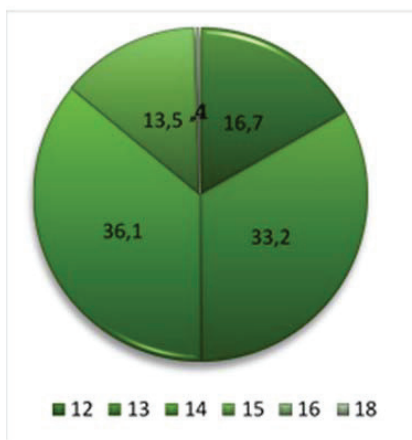
a. Uzorak i metodologija

Uzorak istraživanja je sačinjen poštujući metodologiju prihvaćenu na međunarodnom nivou, te su kroz nacionalni slučajni uzorak odabrane škole i odjeljenja za ovu studiju. ISRD dizajn je složen, s analitičkim jedinicama na različitim nivoima. Odluke o uzorkovanju donesene su u različitim zemljama učesnicama u odnosu na odgovarajuće i prihvatljive nivoe analize: odabir nacionalnog uzorka te izbor gradova i mjesta, škola, učionica i ispitanika (Haen Marshall & Enzmann, 2012). Nakon pribavljenih dozvola nadležnih ministarstava, škola te roditelja/staratelja djece izvršeno je anketiranje elektronskim putem uz upotrebu tablet uređaja, čime je postignut visok standard u objektivnosti te zaštiti anonimnosti djece koja su učestvovala u istraživanju (Maljević, i dr., 2017).

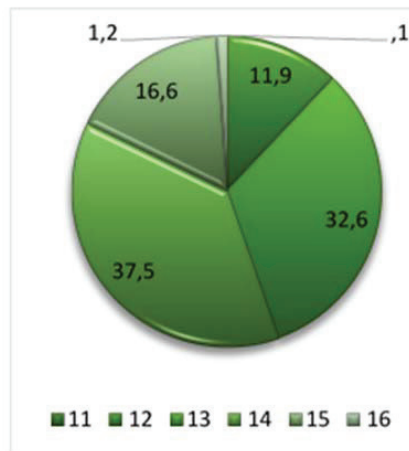
Uzorak istraživanja u trećem krugu (ISRD3) obuhvatio je 2.149 učenica i učenika, dok je u drugom krugu (ISRD2) prikupljeno ukupno 2.046 ispravno popunjenih upitnika učenica i

učenika u odabranim školama. Respondenti u ovom istraživanju bili su učenici završnih razreda osnovnih škola (VII, VIII i IX razred), pri čemu su djevojčice bile nešto zastupljenije u uzorku od dječaka, a prosječna starost je iznosila oko 13 godina. Kako je prikazano u ilustraciji 1, koja se odnosi na distribuciju anketiranih učenika prema uzrastu, uzorak su dominantno činila djeca uzrasta od 13 do 15 godina starosti.

RS (mean=13.48, mode/median=14.0)

FBiH (mean=13.63, mode/median=14.0)

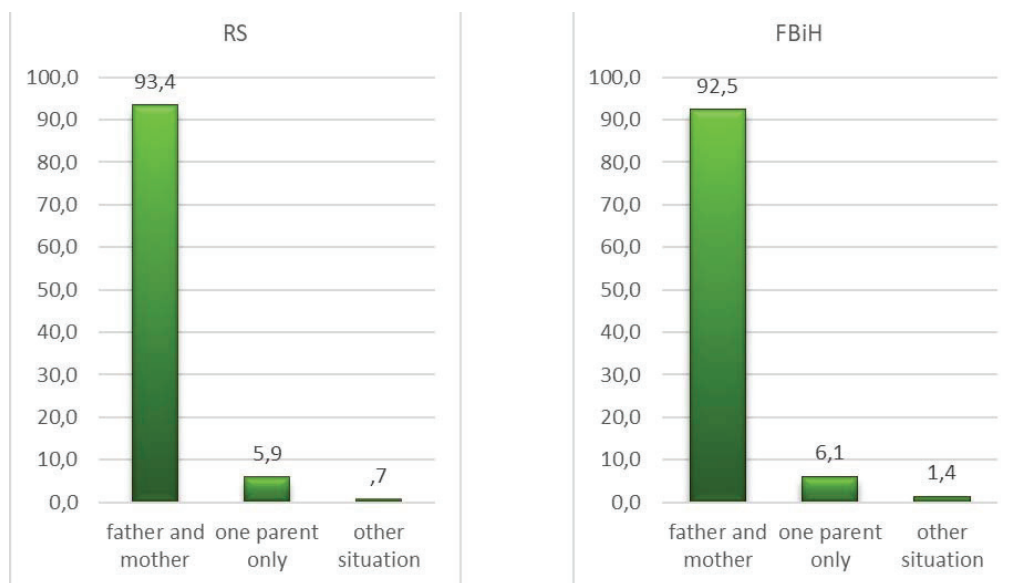

Ilustracija 1 Distribucija anketiranih učenika prema uzrastu

U pogledu korištenog instrumenta, anketiranje je provedeno upitnikom koji je standardizovan za međunarodno istraživanje i prilagođen upotrebi na nivou 40 država u Evropi i svijetu. Ipak, u istraživanju su dozvoljene korekcije upitnika poštujući lokalne/regionalne uslove i okolnosti, te organizaciju i pravnu regulativu obrazovnog sistema pojedinih država/regija. Upitnik je koncipiran kao on-line formular koji je posebno zaštićen u smislu zaštite i povjerljivosti prikupljenih podataka. Anketni upitnik korišten u ovom istraživanju je preveden i prilagođen na tri jezika u BiH (srpski, bosanski i hrvatski), i dva pisma (latinicu i ćirilicu), te koncipiran u skladu sa obrazovnim sistemom u BiH. Iako je korišten upitnik prilagođen djeci uzrasta od 12 do 16 godina, razmatrajući rezultate ove studije treba imati na umu da su djeca davala odgovore na temelju njihove percepcije stvari u realnom svijetu (u školi, kod kuće, u društvu i sl.). Tako je moguće da odgovori neke djece, kroz njihov subjektivni doživljaj, ne odražavaju uvijek realno stanje stvari (naprimjer, moguće je da djeca lično smatraju da u njihovoj porodici postoji osoba sa ozbiljnim bolestima, ali to može značiti samo da dijete percipira određenu bolest kao ozbiljnu, a ne nužno da je ta bolest zaista i teška prema stručnim klasifikacijama). Dakle, upravo je subjektivni osjećaj djeteta važan da bi se odgovorilo na ciljeve ovog istraživanja, ali se rezultati ne bi trebali koristiti za zaključivanje o drugim društvenim kategorijama (npr. broj zaposlenih majki ili očeva, broj ozbiljno oboljelih lica i sl.) (Maljević i dr., 2017, str. 6)

Pored ostalih ispitivanih socijalno-demografskih karakteristika među populacijom učenika obuhvaćenih istraživanjem, izdvajamo prikaz analiza varijabli koje se odnose na karakteristike

porodičnog života ispitanika. Naime, porodica i odnosi u porodici u tradicionalnim, ali i savremenim kriminološkim teorijama (Hirschi, 1969) veoma često predstavljaju neke od osnovnih kategorija koje se dovode u vezu s etiologijom neprihvatljivih oblika ponašanja. Kratko ćemo se osvrnuti na neke od ovih karakteristika, kako bi stekli osnovni uvid u osobine porodičnog života populacije djece i mladih u Bosni i Hercegovini.

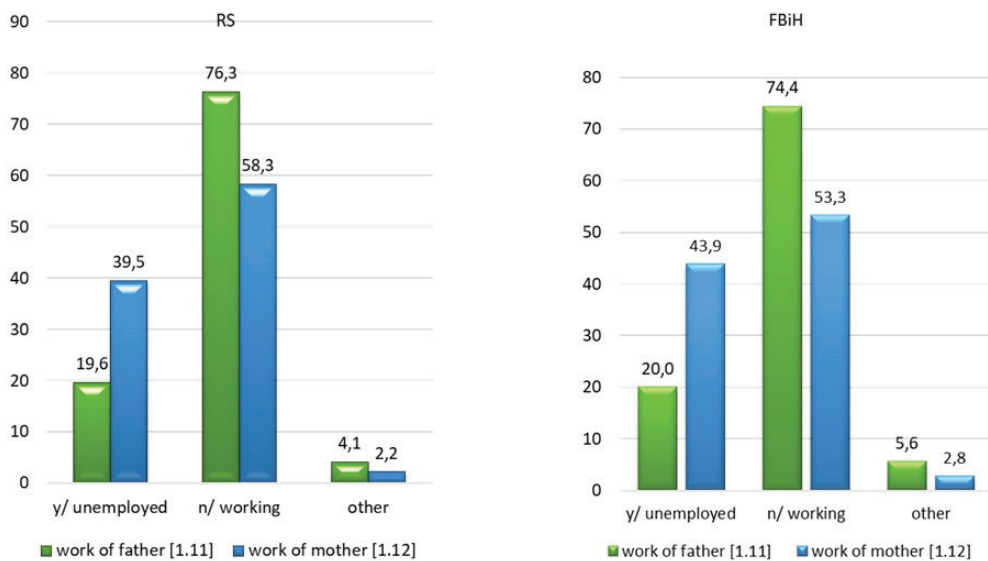

Ilustracija 2 Porodični ststus učenika

Deficijentnost porodice može se posmatrati u kvalitativnom ili kvantitativnom smislu, pri čemu prvi nedostatak se odnosi na porodice koje sačinjavaju oba roditelja djeteta ali su odnosi unutar nje značajno narušeni, dok drugi oblik deficijentnosti pretpostavlja nepotpunost porodice nedostatkom jednog ili oba roditelja u porodičnom životu djeteta. Kao što je primjetno na prethodnom ilustrovanom prikazu brojčanih vrijednosti mjerenja porodičnog statusa djece obuhvaćene istraživanjem (Ilustracija 2), može se reći da većina anketiranih učenika živi u brojčano potpunim porodicama, odnosno i s majkom i s ocem, dok samo njih oko 7% iskazuje da živi u porodici u kojoj neki od roditelja nedostaju. Može se dakle konstatovati da u pogledu kvantitativnog stanja, najveći broj učenika u našoj zemlji živi u porodicama s majkom i ocem, što ukazuje na elementarne pretpostavke za ispunjenje porodičnih odgojnih obaveza roditelja prema djeci.

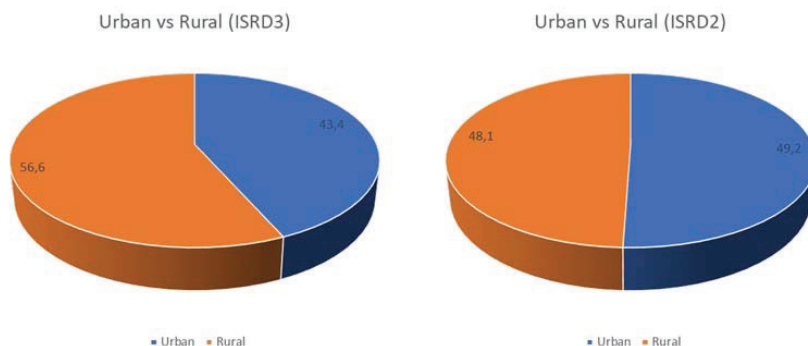
U narednoj analizi (Ilustracija 3), grafički je prikazana kvantifikacija odgovora na varijable koje se odnose na zaposlenost članova porodice, odnosno roditelja. Jasno je uočljivo da je u pogledu na ovu ispitivanu karakteristiku situacija mnogo nepovoljnija za život djece u odnosu na prethodno prikazanu osobinu porodičnog života. Naime, primjetno je da svako peto dijete živi u porodici u kojoj je otac nezaposlen, a čak oko 40% djece živi u porodicama u kojima majka nema stalni posao, te oko 5% drugih situacija koje pretpostavljaju nezaposlenost roditelja.

Kumulacijom navedenih oblika nezaposlenosti dolazi se do zaključka da svako četvrto dijete odrasta u porodici u kojoj otac nema stalni posao, a skoro svako drugo dijete je član porodice u kojoj je majka nezaposlena. Dakle, može se reći da prikazana analiza odgovora ukazuje da djeca žive u izraženo nepovoljnim uslovima socijalno-ekonomskog statusa porodica, što se smatra jednim od bitnih faktora koji mogu uticati na daljnju disfunkcionalnost porodice (Wikstrom, 1998), a što dovodi do brojnih negativnih posljedica u odgoju djece i mladih.

Ilustracija 3 Socijalno-ekonomske prilike učenika – zaposlenost roditelja/staratelja

Struktura uzorka u odnosu na kriterij urbanosti zajednica u kojima je istraživanje provedeno prikazana je u ilustraciji 4. Prihvatajući kriterij UNDP o podjeli gradova u Bosni i Hercegovini na urbane i ruralne zajednice, metodom transformacije rekodirane su varijable koje se odnose na gradove u kojima su smještene škole u kojima je provedeno anketiranje. Ovom metodom pod klaster uzorka iz urbanih zajednica uvrštene su škole koje se nalaze u gradovima Zenica, Tuzla, Mostar, Sarajevo, Bijeljina i Banja Luka, dok su sve ostale škole iz dvadeset pet drugih gradova i mjesta obuhvaćenih istraživanjem uključene u klaster uzorka ruralnih sredina. U tom pravcu podatke iznose i Meško i ostali (2012) koji naglašavaju da, za razliku od statističkog prosjeka svih zemalja Evrope, gdje više od dvije trećine stanovništva Evrope sada živi u urbanim područjima, u zemljama bivše Jugoslavije ova stopa je znatno niža (Sarajevo 49%, Ljubljana 50%). Smatraju da se uzroci zločina, ali i drugih oblika nestabilnosti u urbanim mjestima, mogu tražiti u brojnim faktorima.

Ilustracija 4 Distribucija učenika prema stepenu urbanosti zajednice u kojoj žive

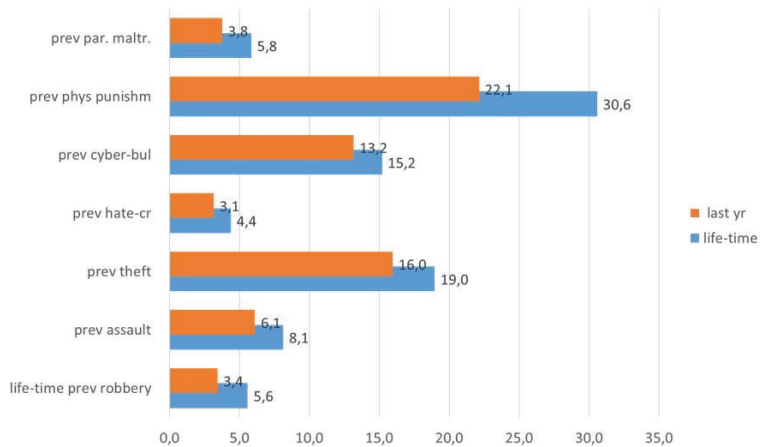
Kao što je primjetno u navedenoj ilustraciji gotovo 57% učenika koji su anketirani, pohađa škole koje se nalaze u ruralnim sredinama u Bosni i Hercegovini, što približno odgovara i izvještaju UNDP o humanom razvoju u Bosni i Hercegovini, prema kojem 61% stanovništva u našoj zemlji živi u ruralnim zajednicama. U poređenju s analiziranim podacima iz prethodnog ciklusa istraživanja (ISR2, 2005./06. godina), u kojem je distribucija prema kriteriju urbano i ruralno bila gotovo ravnomjerna, u trećem ciklusu istraživanja ipak je uočljiva razlika koja se iskazuje kroz primjetno veći broj anketiranih učenika u školama iz ruralnih sredina. Naredne analize koje su provedene, izvršene su korištenjem rezultata kumulacije odgovora anketiranih učenika u transformisanim varijablama, te će kao takve biti prikazane kroz ukrštanje s varijablama koje se odnose na oblike viktimizacije odnosno prestupničkih oblika ponašanja. U uporednoj analizi bit će prikazani i podaci za drugi ciklus studije (ISR2), svakako u odnosu na varijable koje su se podudarale u dva ciklusa istraživanja.

b. Viktimizacija učenika iz ruralnih sredina

Međunarodnom studijom o samoprijavljenom prestupništvu s posebnom pažnjom pristupilo se procesima koje dovode do nastanka određenog stanja kod pojedinih osoba koje postaju žrtvom namjernog ili nenamjernog ljudskog djelovanja, a koji se u nauci nazivaju viktimizacijom. Brojnim studijama se mjeri, a potom i naglašava, značaj razmatranja veza između viktimizacije i prestupništva. To je posebno naglašeno i u Međunarodnoj studiji o samoprijavljenom prestupništvu, kroz čije analize se ispituje i naglašava odnos korelacije između ovih kategorija. Kako naglašavaju Gruszczynska i ostali (2021), to ne znači da su sve žrtve počinitelji ili da svi počinitelji postaju žrtve zločina. Starije osobe i žene posebno, jer čine znatno manje krivičnih djela mada ipak povremeno mogu doživjeti viktimizaciju. Međutim, među maloljetnicima se općenito pretpostavlja da je korelacija između viktimizacije i delinkvencije jača, s obzirom na to da se (mladi) počinitelji često izlažu povećanom riziku od viktimizacije.

Dakle, sastavni dio ove longitudinalne studije predstavlja prikupljanje i obrada podataka o broju i oblicima viktimizacija među populacijom učenika odabranog uzrasta. Ovo istraživanje obuhvatilo je ispitivanje djece o doživljenim oblicima nasilja i štetnog ponašanja kroz sljedeće viktimizacijske varijable: maltretiranje i fizičko kažnjavanje od strane roditelja, doživljeni

zločini iz mržnje, zlostavljanje putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, zatim krađe i razbojništvo te fizički napadi od strane druge djece.

Ilustracija 5 Oblici i rasprostranjenost viktimizacije među učenicima

U ilustraciji 5 prikazani su rezultati analize varijabli za sedam pojava oblika viktimizacije, koji se odnose na uopšte doživljene situacije te na iste situacije koje su doživljene ali u prethodnih dvanaest mjeseci. Obradom prikupljenih odgovora iz ovog dijela istraživanja utvrđeno je da su oblici viktimizacije koji se javljaju u najmanjem obimu zločini iz mržnje, teško fizičko kažnjavanje od strane roditelja i razbojništvo. S druge strane, viktimizacija s većim frekvencijama djece značajno češće se javlja u oblicima lakšeg fizičkog kažnjavanja od strane roditelja, krađe, zlostavljanja putem informacijsko-komunikacionih tehnologija te fizičkih napada (Maljević i dr., 2017).

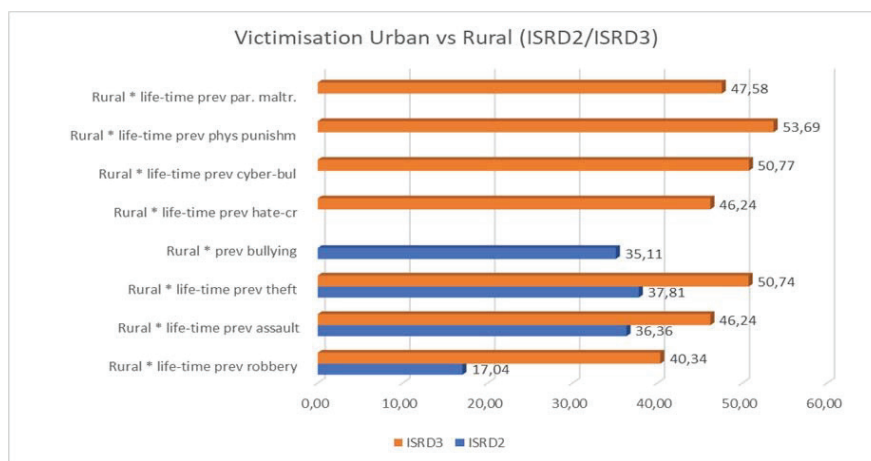
Kroz naredne analize prikupljenih podataka, Maljević i ostali (2017) navodi se da je najmanja stopa prijavljivanja u slučajevima viktimizacija koje se najčešće dešavaju, odnosno u slučajevima fizičkog kažnjavanja, zlostavljanja putem informacijsko-komunikacionih tehnologija i krađa. Pored toga, naglašeni su rezultati koji pokazuju da je najviša stopa prijavljivanja kod oblika viktimizacije koji se rjeđe dešavaju, odnosno u situacijama fizičkih napada i zločina iz mržnje. U pogledu ukrštanja varijabli uzrasta učenika i viktimizacija, rezultati sugeriraju da se prva viktimizacijska iskustva pojavljuje već u uzrastu između desete i jedanaeste godine, iako podaci o uzrastu počinitelja fizičkog napada sugeriraju da su počinioci u pravilu starija djeca, uzrasta od 13,5 do 16 godina. Na osnovu iznijetog, stiče se utisak da su učinioci u prosjeku stariji četiri do šest godina od žrtve, što nesumnjivo asocira na tradicionalne obrasce ponašanja u osnovnim školama, prema kojima u pravilu stariji učenici mlađe učenike biraju za svoje žrtve. Do sličnog nalaza dolaze i brojni drugi istraživači kao na primjer Olweus (1998) i Velki i Vrdoljak (2013), čime se potvrđuje ova okolnost u pojavnosti vršnjačkog nasilja kod učenika osnovnih škola.

U prethodno pomenutom izvještaju o provedenom istraživanju (Maljević i dr., 2017) navodi se da su dječaci češće žrtve razbojništva, a djevojčice uznemiravanja putem informacijsko-komunikacionih tehnologija, dok je većina napadača muškog spola. U konačnici, može se

primjetiti da se potvrđuje teza da su dječaci značajno uključeni u radnje kojima se drugim učenicima nanosi šteta, mada, istovremeno nije zanemariv niti broj djevojčica koje se prijavljuju kao učinioci ovih ponašanja. Iz osnovnih rezultata analiza podataka o viktimizaciji, mogu se istaći i podaci koji se odnose na mjesta na kojima se viktimizacija učenika najčešće dešava. Tako, ističe se da su mjesta na kojima se različiti oblici viktimizacije najčešće dešavaju prostori i prostorije u i oko škola, a nakon toga slijede neprecizirana druga mjesta ili druga javna mjesta. Odgovori učenika sugeriraju da se ostali prostori koji su navedeni kao opcije (klubovi, sredstva javnog prijevoza, tržni centri, sportski tereni, vlastita ili tuđa kuća) prijavljuju u značajno manjim omjerima kao mjesta na kojima se navedeni oblici viktimizacije dešavaju (Maljević, i dr., 2017).

Drugi dio analize ovog rada odnosi se na pitanje koje je postavljeno kao njegov cilj, a to je ispitivanje diferencijacija u obimu i strukturi oblika viktimizacije u odnosu na kriterij urbanosti zajednice u kojima žive i pohađaju školu učenici obuhvaćeni istraživanjem (Ilustracija 6). Tako, u drugom ciklusu studije (ISR2), upitnik je sadržavao sljedeće viktimizacijske varijable vršnjačkog uznemiravanja (eng. bullying) krađe, fizička povreda i razbojništvo, a u trećem ciklusu (ISR3), pored ponovljenih iz prethodne studije, osim vršnjačkog uznemiravanja, ispitivana je viktimizacija lakšeg i težeg maltretiranja i kažnjavanja od strane roditelja, zlostavljanja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija te zločina iz mržnje. U navedenoj ilustraciji prikazani su procenti učenika koji imaju prebivalište u ruralnim zajednicama, a koji su označili da su nekada u životu doživjeli neki od oblika viktimizacije. Dakle, primjetno je da u rezultatima statističke analize podataka nema izraženih razlika u pogledu obima viktimizacije koju učenici doživljavaju bez obzira iz kojeg tipa zajednice dolaze, pri čemu se neznatno više učenika iz ruralnih zajednica prijavljuje kao žrtva zlostavljanja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija (50,77%) te krađe (50,74%). Nešto veći omjer razlike je u pogledu samoprijavljivanja viktimizacije fizičkim kažnjavanjem od strane roditelja (53,69%), dok je broj žrtava učenika iz ruralnih zajednica manji u lakšem obliku maltretiranja od strane roditelja, zatim zločina iz mržnje i fizičkih povreda, a jedina izraženija razlika se uočava u slučajevima viktimizacije razbojništvom, gdje je omjer učenika iz urbanih zajednica prema broju učenika iz ruralnih zajednica oko 60:40.

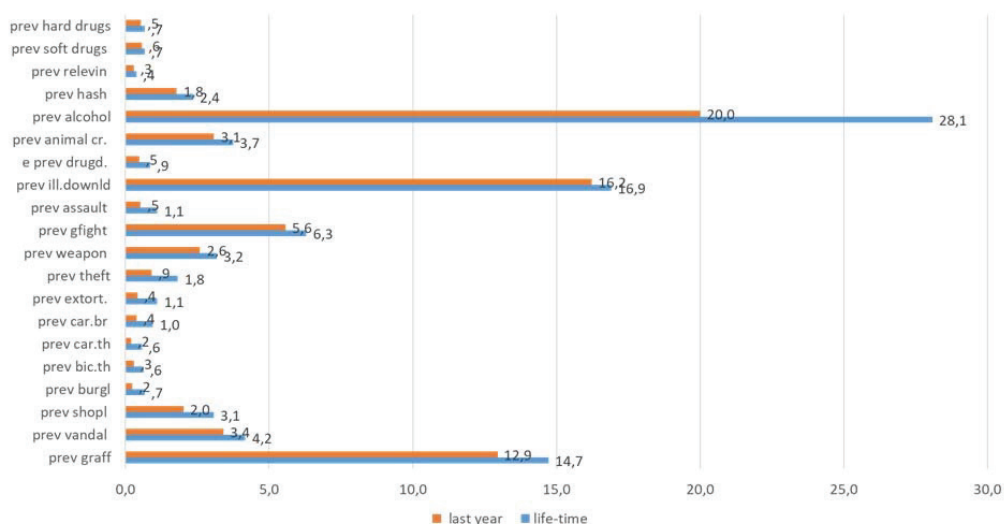
Ilustracija 6 Oblici viktimizacije učenika u ruralnim zajednicama

Poredeći podatke o viktimizaciji iz drugog ciklusa studije, jasno je uočljivo da je izraženo povećanje broja žrtava među populacijom učenika iz ruralnih područja kod svih ispitivanih oblika viktimizacije. Tako, porast je značajan u broju učenika koji prijavljuju da su bili žrtve krađe i fizičke povrede (oba za +13%), a najizraženiji je porast kod broja učenika iz ruralnih sredina koji prijavljuju da su bili žrtve razbojništava (uvećanje čak za 23%).

Iako se može konstatovati da nisu primjetne značajne statističke razlike u obimu i oblicima viktimizacije učenika iz ruralnih u odnosu na učenike iz urbanih zajednica, ipak na bazi uporednih pokazatelja brojčanih analiza izdvajaju se pojedini oblici za koje se može reći da su nešto učestaliji u ruralnim zajednicama (fizičko kažnjavanje posebno) kao i oblici koji se frekventnije označavaju od strane učenika u urbanim zajednicama (razbojništvo).

c. Prestupništvo učenika iz ruralnih sredina

Centralni i osnovni segment istraživanja proveden kroz Međunarodnu studiju o samoprijavljenom prestupništvu predstavljaju pitanja koja se odnose na prestupničke oblike ponašanja maloljetnih osoba. Definisana pitanja ne obuhvataju sve oblike koji se detektuju u ponašanju djece i mladih, već samo izdvojene pojavne oblike koji najčešće vrši ova starosna kategorije društva. Tako, učenici su anketirani o oblicima ponašanja koji po svojim štetnim posljedicama ili opasnim oblicima radnje izvršenja predstavljaju prioritet, kako s istraživačkog, tako i sa sveukupnog društvenog djelovanja. Ovom studijom obuhvaćeni su sljedeći tipovi prestupničkog ponašanja: nasilno prestupništvo, imovinsko prestupništvo, grupno prestupništvo, cyber prestupništvo i prestupništvo vezano uz droge (Maljević, i dr., 2017). Prikaz obima i strukture pojedinih oblika prestupništva u relativiziranim pokazateljima prikazan je u Ilustraciji 7, u kojoj su uporedno prikazani podaci za „samoprijavljene“ oblika u posljednjih 12 mjeseci i uopšte u životu.

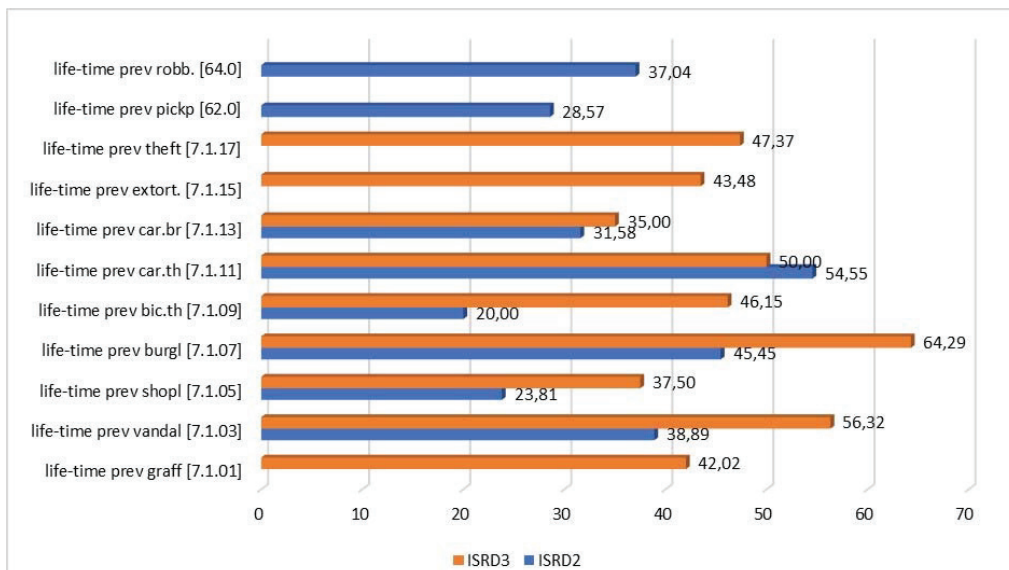

Ilustracija 7 Oblici i rasprostranjenost oblika samoprijavljenog prestupništva učenika

Ilustrovanim pokazateljima rezultata analize prikupljenih podataka uočljivo je da se tri oblika neprihvatljivog ili zabranjenog ponašanja izdvajaju po frekvencijama ponavljanja (iznad 10%, od ukupno u životu), a to su konzumiranje alkohola, nedozvoljeno preuzimanje sadržaja s interneta te crtanje grafita. Može se reći da u srednje zastupljene oblike neprihvatljivog ponašanja prema iskazanim frekvencijama spadaju zlostavljanje životinja, grupne tuče, nošenje oružja, krađe iz prodavnica te oštećenje ili uništenje imovine vandalskim ponašanjem (iznad 3%, od ukupno u životu). Ostala ponašanja obuhvaćena istraživanjem zastupljena su u omjeru manjem od 3%, pri čemu bi se jedino moglo izdvojiti konzumiranje marihuane (hašiša), koje je prema pokazateljima prisutno kod otprilike svakog četrdesetog djeteta uopšte u životu, što bi značilo jedan učenik u dva odjeljenja. Na ovo ponašanje se skreće pažnja jer se ipak radi o populaciji učenika osnovnih škola, za koju se ipak u opštoj javnosti ne očekuje da su droge prisutne u njihovim životima.

U izvještaju o provedenom istraživanju samoprijavljenog prestupništva (Maljević, i dr., 2017) grupa imovinskih oblika prestupništva predstavljena je kroz najveći broj protivpravnih ponašanja o čijem izvršenju su se izjašnjavali učenici obuhvaćeni istraživanjem. Ovakav rezultat je i očekivan, s obzirom na to da su među registrovanim oblicima krivičnih djela koja su počinile maloljetne osobe najfrekventniji prestupi protiv imovine. Ovim istraživanjem imovinski prestupi obuhvaćeni su kroz sljedećih osam pitanja: *“Da li si koristio oružje, silu ili prijetnju silom da bi dobio novac ili stvari od nekoga?”* (varijabla 7.1.15.), *“Da li si pisao ili crtao po zidu, vozu, tramvaju ili autobusu (grafiti)?”* (varijabla 7.1.01.), *“Da li si nešto namjerno oštetio, kao npr. autobuska stanica, prozor, auto ili sjedište u autobusu ili vozu?”* (varijabla 7.1.03.), *“Da li si ukrao nešto iz prodavnice?”* (varijabla 7.1.05.), *“Da li si provalio u neku zgradu da bi nešto ukrao?”* (varijabla 7.1.07.), *“Da li si ukrao biciklo?”* (varijabla 7.1.09.), *“Da li si ukrao motor ili auto?”* (varijabla 7.1.11.), *“Da li si ukrao nešto sa ili iz auta?”* (varijabla 7.1.13.), *“Da li si ukrao nešto od nekoga bez sile ili prijetnje?”* (varijabla 7.1.17.).

Usporedni pokazatelji o zastupljenosti učenika iz ruralnih sredina u „samoprijavljenom“ izvršenju pojedinih oblika imovinskih prestupa iz dvije provedene studije (ISRD2 i ISRD3) prikazani su Ilustracijom 8. Primjetno je i da su dva pitanja izostavljena u posljednjoj studiji (razbojništvo i džeparenje), te da su u treći ciklus istraživanja uključene nove tri varijable (krađa, iznuda i crtanje grafita).

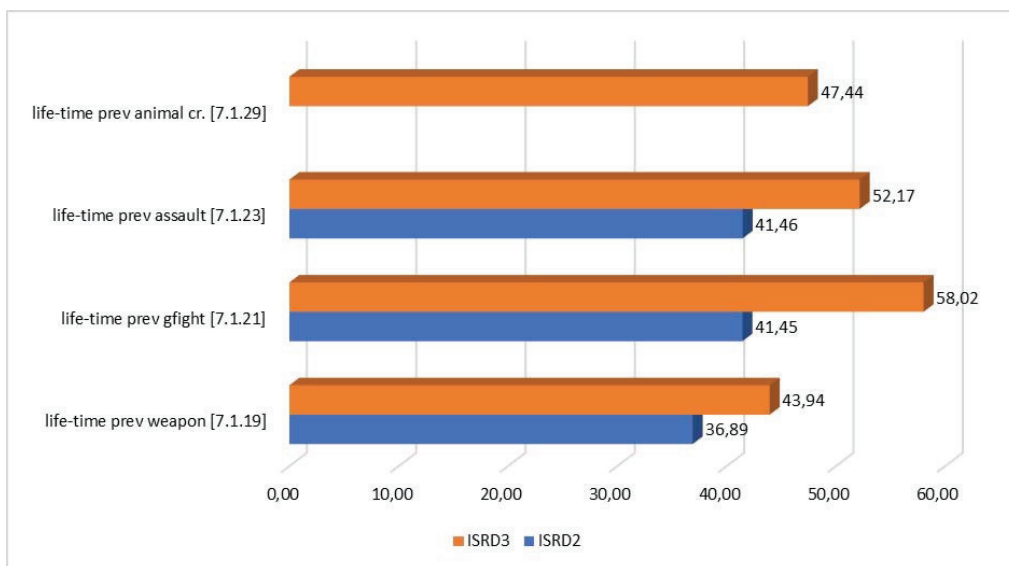

Ilustracija 8 Oblici imovinskih "samoprijavljenih" prestupa

U poređenju s zastupljenošću učenika iz urbanih zajednica, uočava se da su djeca iz ruralnih sredina u nešto većem omjeru prijavila učešće u provalama i vandalizmu, a da su manje zastupljeni u izvršenjima iznuda, provala u automobile, krađama iz prodavnica te crtanju grafita. U ostalim oblicima prestupništva protiv imovine ne iskazuju su značajnije razlike u statističkim pokazateljima obima ovih djela. Pored navedenog, primjetno je da su u značajno manjim omjerima učenici iz ruralnih zajednica označavali učešće u svim oblicima imovinskih prestupa osim u pojavama krađe automobila, gdje se ravnomjerna distribucija primjećuje kako u drugom tako i trećem ciklusu ove međunarodne studije.

Nasilno prestupništvo u ovom istraživanju obuhvata nekoliko oblika ponašanja i to: nošenje oružja, povredu druge osobe i nasilje nad životinjama, te kao poseban oblik protivpravnog ponašanja maloljetnika istraživanjem je obuhvaćena i pojava grupnih tuča kao grupno prestupništvo (Maljević, i dr., 2017, str. 22-23). Pitanja su postavljena na sljedeći način: "Da li si nosio oružje, kao što su palica, nož, pištolj ili lanac?" (varijabla 7.1.19.), "Da li si pretukao nekoga ili povrijedio nekoga sa palicom ili nožem?" (varijabla 7.1.23.) "Da li si namjerno povrijedio životinju?" (varijabla 7.1.29.). Fenomen grupne tuče ispitivao se kroz sljedeće pitanje: "Da li si učestvovao u grupnoj tuči na fudbalskom stadionu, na ulici ili nekom drugom javnom mjestu?" (varijabla 7.1.21.). Sva navedena pitanja koncipirana su kroz dvije opcije, "ikada u životu" i "u posljednjih dvanaest mjeseci".

Narednom ilustracijom (9) prikazani su rezultati analize odgovora na pitanja o nasilničkim prestupničkim oblicima ponašanja, a kao i kod prethodne grupe ponašanja prikazani su statistički pokazatelji zastupljenosti učenika kroz dva provedena ciklusa studije o samoprijavljenom prestupništvu.

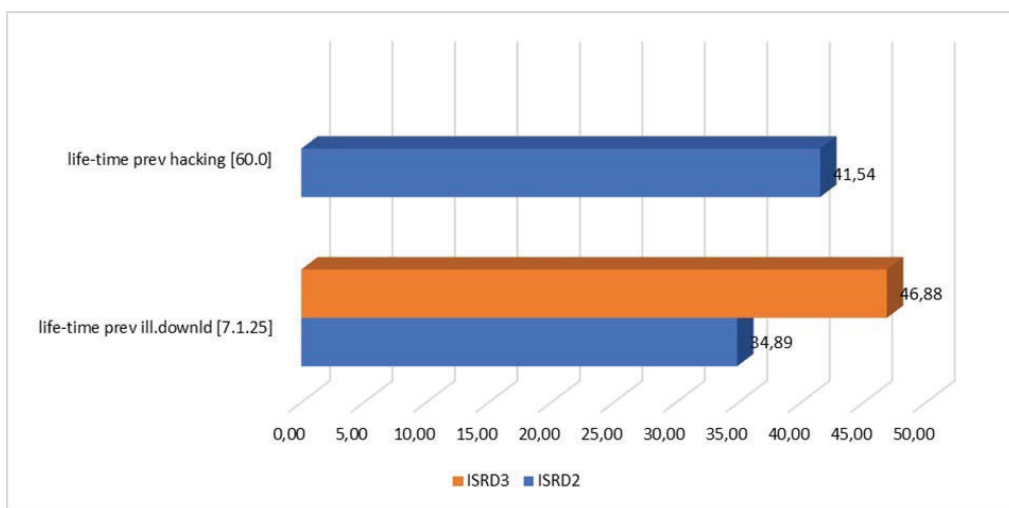

Ilustracija 9 Oblici nasilničkih "samoprijavljenih" prestupa

Učešće djece iz ruralnih zajednica je nešto veće u učestvovanjima u tučama, te nešto manje nego kod učenika iz urbanih zajednica u nošenju oružja. Nanošenje tjelesnih povreda drugima podjednako se prijavljuje od strane učenika oba posmatrana klastera prema kriteriju urbanosti zajednice u kojoj žive, kao i zlostavljanje životinja, koje je se s veoma malom razlikom češće prijavljuje od strane učenika iz urbanih zajednica.

Studijom je posebna pažnja usmjerena na oblike neprihvatljivog ponašanja na internetu ili uz upotrebu kompjutera, a koja se nerijetko kako u stručnoj tako i laičkoj javnosti nazivaju cyber prestupništvo. Ovim istraživanjem pojavni oblici iz ove kategorije pokazali su se kao najfrekventniji oblici prestupničkog ponašanja među maloljetnicima. Ovaj fenomen mjerio se pitanjem "Da li si nelegalno skinuo muziku ili filmove sa interneta?" (varijabla 7.1.25.), uz identične opcije odgovora kao u ostalim pitanjima o prestupništvu, te također u opcijama "bilo kada u životu" i "u posljednjih dvanaest mjeseci". Analiza prikupljenih odgovora na ove varijable pokazuje da nezakonito preuzimanje audio i/ili video sadržaja sa interneta predstavlja ponašanje koje „samoprijavljuje“ svaki peti respondent u entitetu Federaciji Bosne i Hercegovine, te svaki osmi respondent u entitetu Republici Srpskoj. I pored činjenice da je u samom pitanju navedeno da se radi o nelegalnoj (nezakonitoj, nedozvoljenoj) radnji veliki broj učenika potvrđuje ovo ponašanje. Može se osnovano pretpostaviti da bi omjer u izvršiocima ovog prestupa bio i veći izostavljanjem riječi "nelegalno" jer je za očekivati da veliki broj učenika i starije i mlađe populacije uopće nije svjestan zabranjenosti djela s obzirom na to da je najveći dio sadržaja koji se preuzimaju sa interneta izvan zaštite prava autora. Razlike u počinjenju ovog djela zanemarivo su manje u pogledu izvršenja u posljednjih dvanaest mjeseci u odnosu na izvršenje bilo kada u životu. Izvještajem se rezimira da navedeni podaci indiciraju aktuelnost problema, koji ne gubi na obimu sa odrastanjem maloljetnika (Maljević, i dr., 2017, str. 24-25). Za potrebe ovog rada izvršene su posebne analize ukrštanja odgovora o cyber prestupništvu

s podacima o prebivalištu anketiranih učenika po prihvaćenom kriteriju urbanizacije zajednice iz koje dolaze. Tako, ilustracijom 10 iskazani su rezultati ove analize kroz grafički prikaz udjela učenika iz ruralnih zajednica koji su „samoprijavili“ svoje prestupe koji se svrstavaju u specifične oblike zloupotrebe informacijsko-komunikacionih tehnologija. Također, i u ovoj analizi izvršeno je poređenje podataka spram prethodnog ciklusa studije, s tim da je u drugom ciklusu (ISR2) u ovoj kategoriji učenicima postavljeno i pitanje o nedozvoljenom upadu u tuđu kompjutersku mrežu ili sistem (*eng. hacking*). Trećim krugom studije pak, ovo pitanje nije uvršteno u set varijabli koje su činile upitnik za učenike anketiranih osnovnih škola.

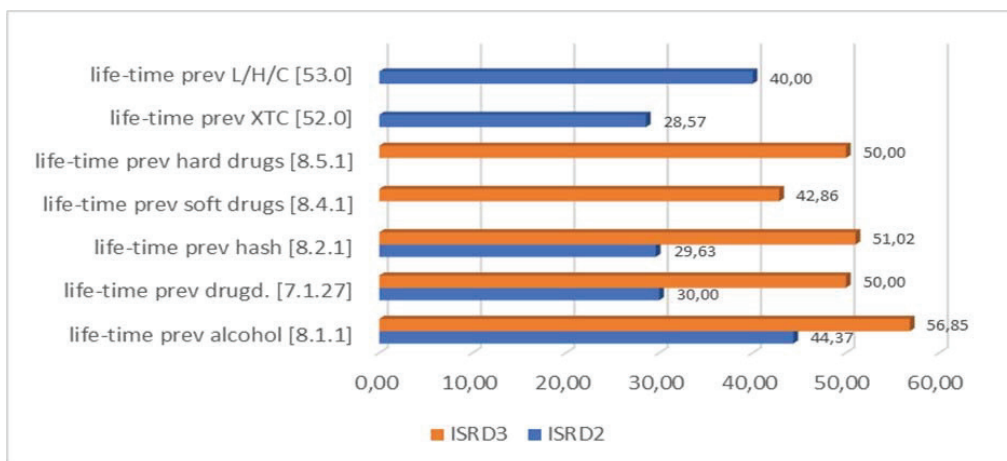

Ilustracija 10 Oblici cyber "samoprijavljenih" prestupa

Za razliku od uočenog stanja u 2005./06. školskoj godini, kada je provedena prethodna studija, u trećem ciklusu istraživanja učešće učenika iz ruralnih zajednica u nedozvoljenom preuzimanju sadržaja s interneta primjetno je poraslo. Naime, uočljiv je značajan porast udjela djece iz ruralnih zajednica u ovom prestupničkom ponašanju (oko 12% više), te se može konstatovati da u ovom obliku ponašanja u vrijeme provođenja studije u trećem ciklusu nema značajnije razlike u odnosu na učenike iz urbanih zajednica.

Neprihvatljiva ponašanja kao što su konzumiranje alkohola i zloupotreba opojnih droga također su obuhvaćena istraživanjem prestupništva maloljetnika metodom samoprijavlivanja. Tako, u pomenutom izvještaju o ovom istraživanju (Maljević, i dr., 2017, str. 25). kroz šest odvojenih pitanja ispitana je upotreba alkohola i droga, kao i učestvovanje u preprodaji opojnih droga među populacijom učenika osnovnih škola koje su obuhvaćene istraživanjem. Pitanja su glasila: "Da li si ikada prodavao drogu ili pomogao nekome ko prodaje drogu?" (varijabla 7.1.27.), "Da li si ikad konzumirao alkohol?" (varijabla 8.1.1.), "Da li si ikada koristio kanabis (kanabis / marihuana / hašiš)?" (varijabla 8.2.1.), "Da li si ikad koristio XTC, LSD, spid, amfetamine ili slične droge?" (varijabla 8.4.1.), "Da li si ikad koristio heroin, kokain ili krek?" (varijabla 8.5.1.). U Ilustraciji 7, na početku analize empirijske građe u ovom radu, prikazani su podaci o prevalencijama ponašanja u vezi sa alkoholom i opojnim drogama. Kako se moglo i očekivati,

najveći je broj učenika koji potvrđuju konzumiranje alkohola. Tako, svaki peti učenik u kategoriji u prethodnih dvanaest mjeseci (20%), odnosno više nego svaki četvrti ikada u životu (28,1%), prijavljuje konzumiranje alkoholnih pića. S druge strane, ipak je značajno manji broj onih koji potvrđuju upotrebu opojnih droga, pri čemu se izdvaja kategorija onih koji priznaju upotrebu hašiša (1,8% u prošloj godini te 2,4% ikada u životu). Ispod jednog procenta su respondenti koji u opciji ikada u životu prijavljuju upotrebu “teških droga” kao što su heroin, kokain ili krek (0,7%), te “lakih droga” kao što su XTC, LSD, spid, amfetamini i slično (0,7%). Anketom je obuhvaćeno i pitanje o učešću u preprodaji odnosno dilanju droga, na koje afirmativno odgovara 0,9% ikada u životu te 0,5% u prethodnoj godini. Ovi podaci u procentima ne izgledaju zabrinjavajuće, međutim kada se uzme da se radi o populaciji učenika završnih razreda osnovnih škola, onda su razlozi za zabrinutost itekako opravdani. Naime, ukoliko se pretpostavi da se u školama upisuju po tri ili četiri odjeljenja djece određene generacije, može se konstatovati da u svakoj generaciji imamo po jednog učenika ili jednu učenicu, koji su uključeni u rasparčavanje droge. Dakle, može se konstatovati da navedeni pokazatelji ukazuju na veću dostupnost droga, kao i rizik potencijalnog rasta stope korištenja droga u osnovnim školama.

Ilustracija 11 Oblici ovisničkih “samoprijavljenih” prestupa učenika u ruralnim sredinama

Uporednom analizom prikupljenih podataka o „samoprijavljenom“ prestupništvu kroz dvije studije u razmaku od deset godina, uočava se bitna razlika u omjeru učenika iz ruralnih sredina kod svih ispitivanih oblika nedozvoljene konzumacije alkohola ili droga, u odnosu na učenike iz urbanih sredina. Tako, podaci pokazuju da je u ranijem istraživanju (ISRD2) učešće djece iz ruralnih sredina u svim oblicima konzumiranja ovih sredstava bilo između 28% i 45%, dok je u studiji iz 2015. godine (ISRD3) taj omjer značajno uvećan jer ovaj klaster učenika u ispitivanim fenomenima participira od 40% do 57% u odnosu na učenike iz urbanih zajednica. Može se dakle zaključiti da su pojavni oblici konzumacije alkohola i narkotika uočljivo uvećani, te da prema podacima iz posljednje studije nema bitne razlike u ovom prestupničkom ponašanju prema kriteriju urbanosti sredine u kojoj učenici žive. To se posebno može reći za pojavu konzumiranja alkohola, koji je uopšte jedan od najčešćih oblika „samoprijavljenog“ prestupništva. Naime,

primjetno je da su ovoj pojavi očigledno skloniji učenici iz ruralnih sredina, jer je iskazana razlika od gotovo 15% u odnosu na učenike iz urbanih zajednica.

3. Diskusija i zaključci

Prethodnim poglavljima izloženi su rezultati osnovnih analiza o viktimizaciji i prestupničkim oblicima ponašanja učenika osnovnih škola koje su činile uzorak ove međunarodne studije. U skladu s postavljenom temom rada, posebno je analiziran udio djece iz ruralnih sredina u posmatranim fenomenima. Kroz diskusiju i zaključke izložiti ćemo osnovne rezultate analize od kojih se došlo.

Na početku obrade empirijskih podataka upoznali smo se s oblicima viktimizacija koje su prisutne među populacijom učenika završnih razreda osnovnih škola obuhvaćenih studijom. Najizraženiji oblici ugrožavanja ili povrede djece su fizičko kažnjavanje od strane roditelja (30,6% ili svako treće dijete uopšte u životu, odnosno 22,1% ili skoro svako četvrto dijete u posljednjih 12 mjeseci), zatim djeca žrtve krađa (19% ili skoro svako peto dijete ikada u životu, odnosno 16% ili svako šesto dijete u posljednjoj godini), te zlostavljanje putem informacijsko komunikacijskih tehnologija ili cyberbullying (15,2% ili skoro svako šesto dijete uopšte u životu te 13,2% ili gotovo svako sedmo dijete u posljednjih 12 mjeseci). Dakle, iako se zvaničnim podacima o kriminalitetu na štetu djece uglavnom izdvajaju i uočavaju imovinski prestupi, u analiziranim podacima jasno se ističu drugi fenomenološki oblici koji se očigledno mogu smatrati tamnom brojkom, a što po sebi znači i izostanak zvanične formalne socijalne kontrole na ta ponašanja. Nešto slično je naglašeno i u komparativnoj analizi ISRD podataka na međunarodnom nivou, gdje je uočeno da postoje zanimljive razlike u delinkventnom ponašanju među zemljama u pogledu imovinskih prekršaja, više nego u pogledu nasilja. Tako, ističe se da i sjeverna i južna Evropa imaju niže stope prestupništva, dok se najniže stope pokazuju u postsocijalističkim zemljama, kao i u zemljama Latinske Amerike (Junger-Tas, 2012).

Izostanak socijalne reakcije sasvim sigurno dovodi do čitavog niza drugih štetnih posljedica, jer se "nekažnjavanjem" počinitelja prestupa šalje poruka ne samo žrtvi i prestupnicima već i onima koji su u kategoriji potencijalnih prestupnika ili potencijalnih žrtava s druge strane, koji ovim nereagovanjem zajednice zaključuju „da se zločin isplati“, te se time kod njih veoma moguće motivacija za „zločin“ pojačava, odnosno još izraženiji strah doživljavaju oni koji imaju i druge viktimalne predispozicije. Pored navedenih oblika viktimizacije, u manjoj mjeri ali ipak ozbiljno prisutne su fizičke povrede djece (6% u prošloj godini, odnosno 8% uopšte u životu), zatim razbojništva nad djecom (3,4% u prošloj godini, odnosno 5,6% uopšte u životu) kao i zločini iz mržnje te psihičko maltretiranje od strane roditelja (od oko 3% u posljednjih 12 mjeseci, te oko 5% uopšte u životu).

Kroz analizu u kojoj smo viktimizacijske varijable posmatrali kroz kriterij urbanosti zajednica u kojima žive učenici obuhvaćeni studijom, uočili smo da su razlike u stepenu viktimizovanosti gotovo podjednake u svim ispitivanim fenomenološkim oblicima bez obzira da li djeca dolaze iz ruralnih ili urbanih sredina. Blage razlike se uočavaju jedino u slučajevima fizičkog kažnjavanja djece od strane roditelja, gdje su učestaliji odgovori učenika iz ruralnih sredina (oko 54% od ukupnog broja učenika koji prijavljuju ovaj oblik viktimizacije), odnosno kod razbojništava, koje se češće pojavljuje među djecom iz urbanih sredina (oko 60% od ukupnog broja učenika koji prijavljuju ovaj oblik viktimizacije). Jedina uočljiva razlika primjetna je u poređenju rezultata analize

ovih varijablu iz drugog ciklusa studije (ISRD2), u kojoj su dobiveni podaci prema kojoj se učešće djece u svim ispitivanim oblicima viktimizacije kretalo između 17% do 38% od ukupnog broja učenika koji prijavljuju ovaj oblik viktimizacije. Dakle, može se zaključiti nisu pronađene značajnije i izraženije razlike u stepenu, obimu i strukturi viktimizacije bez obzira na oblik zajednice prema kriteriju urbanosti. Kao što je istaknuto, jedine i gotovo neznatne razlike nalazimo kod pomenutih pojava razbojništava i fizičkog kažnjavanja djece od strane roditelja, u kojima se pojavljuju manje razlike kod djece iz urbanih odnosno ruralnih sredina u ovim oblicima viktimizacije.

Dio podataka odabranih za analizu, koji se odnose na prestupništvo učenika, pokazuju da je konzumiranje alkohola (28,1% ili gotovo svako treće dijete uopšte u životu, odnosno 20% ili svako peto dijete) najučestalije neprihvatljivo ponašanje u populaciji učenika ispitivanih u ovoj studiji. Nakon toga slijede nedozvoljeno preuzimanje sadržaja s interneta (16,9% ikada u životu, odnosno 16,2% u posljednjih 12 mjeseci ili dakle skoro svako šesti učenik), te crtanje grafita po objektima (14,7% ili gotovo svako sedmo dijete ikada u životu, odnosno 12,9% ili više od svakog osmog učenika u posljednjoj godini prije istraživanja). Drugi oblici prestupništva kreću se u rasponu od 0,2% do 5,6% u vremenskoj kategoriji u posljednjih 12 mjeseci, odnosno 0,4% do 6,3% ikada u životu. Za sve druge fenomenološke oblike može se konstatovati da iako se na prvi pogled ne iskazuju u većim frekvencijama, ipak nipošto nisu zanemarive pojave, naprotiv. Naime radi se o brojnim veoma štetnim pojavama propisanim kao teški oblici kriminaliteta (na primjer nošenje oružja, preprodaja droga ili konzumiranje težih droga). Dakle, na osnovu iskazanih pokazatelja frekvencija jasno se zaključuje da su svi ispitivani oblici prestupništva prisutni u populaciji učenika uzrasta od 13 do 16 godina u Bosni i Hercegovini, te da su omjeri nekih od oblika svakako zabrinjavajući i iziskuju ozbiljno razmatranje od strane nadležnih institucija socijalne kontrole.

Obilježja samoprijavljenog prestupništva u ruralnim sredinama prikazana su kroz rezultate provedenih analiza u četiri grupe neprihvatljivih i zabranjenih ponašanja. U grupi imovinskih prestupa zapaženo je da se učenici iz ruralnih sredina udjelom blago izdvajaju u „samoprijavljanju“ provalnih krađa (64,3%) i vandalizma (56,3%), dok su manje od učenika iz urbanih sredina zastupljeni u krađa iz automobila (35%) i prodavnica (37,5%) te crtanju grafita (42,2%). Kod ostalih imovinskih prestupa može se reći da ne postoje bitnije izrežene razlike između djece iz ruralnih u odnosu na djecu iz urbanih zajednica. Poređenjem podataka o prestupništvu iz ove iste grupe pojava sa podacima prikupljenim u drugom ciklusu studije (ISRD2), može se konstatovati da je udio učenika iz ruralnih zajednica u ovim oblicima ponašanja bio znatno niži (od 20% do 45%). Jedini izuzetak u ovoj uporednoj analizi bilježi se u slučajevima „samoprijavljanja“ krađe automobila, koja je u drugom ciklusu bila nešto izraženija u klasteru ruralne zajednice (54,5%) dok u posljednjoj provedenoj studiji taj omjer je u potpunosti ujednačen (50%).

Kroz analizu podataka koje se odnose na naredne dvije grupe prestupničkih oblika ponašanja, djela s elementima nasilja te zloupotreba informacijsko-komunikacijskih tehnologija, da se također primjetiti da varijabla urbanosti zajednice u kojoj žive učenici nema značajnijeg uticaja na frekvencije ovih pojava. Naime, kako je to i prikazano u dijelu rada u kojem su prezentovani rezultati analiza podataka, uočljivo je da su male razlike po ovom kriteriju iskazane u većem udjelu učenika iz ruralnih sredina kod grupnih tuča (58%), te nešto manjem u frekvencijama nošenja oružja (44%). Ostali oblici nasilničkih oblika prestupništva gotovo su ujednačeni između dva posmatrana klastera učenika. Jedini posmatrani oblik cyber prestupništva, nedozvoljeno preuzimanje sadržaja

s interneta, uporednom analizom dobiven je rezultat koji ne prikazuje značajnije razlike u odnosu na varijablu urbanosti zajednice iz koje učenici dolaze. Jedino što se ističe je rezultat poređenja podataka za ovu pojavu u dva ciklusa studije, gdje je uočljivo da su učenici iz ruralnih zajednica u studiji iz 2005./06. godini značajno manje participirali u ukupnom broju učenika (oko 35%) koji su se „samoprijavili“ za ovaj oblik prestupništva. Ovaj podatak može se dovesti u vezu s povećanje broja korisnika informacijsko-komunikacijskih sredstava u ruralnim sredinama koje je u vezi s ukupnim razvojem ovih zajednica, razvojem informacione i telekomunikacijske infrastrukture u njima te opštim podizanjem informacijske pismenosti u ruralnim sredinama.

Posljednja grupa prestupničkih oblika ponašanja koja je ispitivana i koja je analizirana metodom ukrštanja s varijablom urbanosti prebivališta učenika obuhvaćenih studijom, jesu oblici konzumiranja alkohola i droga te pojava preprodaje droga. Uočava se da se tri ispitivana oblika podjednako pojavljuju među učenicima iz oba klastera (podaci za klaster ruralna sredina: uživanje težih droga 50%, uživanje hašiša 51% te preprodaja droga 50%), dok je udio učenika iz ruralnih sredina nešto veći kod konzumiranja alkohola (56,8%) te uživanja analgetika (62,5%), odnosno manji kod uživanja lakih droga (42,8%). Ipak, iskazane razlike mogu se smatrati zanemarivim s obzirom da se kod svih oblika ponašanja bilježe izuzetno male frekvencije u pojavnosti, te su stoga i razlike zanemarive, osim u slučajevima konzumiranja alkohola koje je naglašeno više puta u ovom radu. Upravo se smatra da posljednje ponašanje treba biti pažljivije analizirano, uz neophodno praćenje i svih oblika prestupništva vezanih za opojne droge, koje iako se ne pojavljuje u značajnijem obimu, ipak predstavlja značajan izvor zabrinutosti jer se radi o populaciji djece uzrasta do 16 godina starosti. Upravo ovi podaci trebaju biti polazne osnove za provođenje analiza koje će nadležna tijela iz oblasti socijalne zaštite, javnog zdravlja te prosvjete i obrazovanja dovesti u poziciju za planiranje i programiranje kvalitetnijih preventivnih programa zaštite populacije djece i mladih od zloupotreba droga i alkohola.

BIBLIOGRAFIJA

- Budimlić, M., Maljević, A., & Muratbegović, E. (2010). Bosnia-Herzegovina (Chapetr). U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, & B. Gruszczynska, *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond – Results of the Second International Self-Reported Delinquency Study* (str. 341-358). New York: Springer.
- Enzmann, D. (2012). Social Responses of Offending. U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 143-184). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Goss, S., Bajramović, S., Dulić-Marković, I., Fetahagić, M., Joldić, J., Kovač, Z. M., . . . Živkov, G. (2013.). *Ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini: Mit i realnost. NACIONALNI IZVJEŠTAJ O HUMANOM RAZVOJU ZA 2013. GODINU*. Sarajevo: Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) Kancelarija rezidentnog koordinatorka UN-a i rezidentnog predstavnika UNDP-a u Bosni i Hercegovini.
- Gruszczynska, B., Lucia, S., & Killias, M. (2021). Juvenile Victimization from an International Perspective. U J. Junger Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on*

Juvenile Delinquency across Countries and Cultures (str. 95-116). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.

- Haen Marshall, I., & Enzmann, D. (2012). Methodology and Design of the ISRD-2 Study. U J. Junger Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 21-65). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Sprenger.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley, CA: Univeristy of California Press.
- ISRD2 Working Group. (2005). *Questionnaire ISRD2: Standard Student Questionnaire*. Boston, Hamburg, Utrecht, Warsaw, Zurich: European Society of Criminology.
- Junger-Tas, J. (2012). Delinquent Behaviour in 30 Countries. U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 69-93). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Kokoravec, I., & Meško, G. (2021). Juvenile Delinquency and Victimization: Urban vs Rural Environment. (B. D. Gorazd Meško, Ur.) *Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe*, str. 102.
- Lucia, S., Killias, M., & Junger-Tas, J. (2012). The School and its Impact on Delinquency. U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 211-236). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Maljević, A., Šućur Janjetović, V., Budimlić, M., Jović, N., Miodragović, B., & Vujović, S. (2017). *Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu djece u Bosni i Hercegovini – IZVJEŠTAJ ZA STRUČNE RADNIKE U OBLASTI ZAŠTITE DJECE*. Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC).
- Marshall, I. H. (2012). The Generalizability of Self-Control Theory . U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 285-328). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Meško, G., Tominc, B., & Sotlar, A. (2012). Urban Security management in the capitals of the former Yugoslav republics. *European Journal of Criminology*, str. 284-296.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: šta znamo i šta možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stekeete, M. (2012). Substance Use of Young People in 30 Countries. U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 117-142). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Velki, T., & Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilja. *Društvena istraživanja*, str. 101-120.
- Wikstrom, P.-O. (1998). Communities and Crime. U T. M., *The Handbook of crime and Punishment* (str. 269-302). Oxford: Oxford University Press.

SELF-REPORTED DELINQUENCY IN RURAL AREAS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Original scientific paper

Abstract

The issue of security in rural areas of Bosnia and Herzegovina is rarely in the focus of criminological research, which puts the issue of social control of crime in its many populated areas into the background. Using the data collected within the framework of the International Self-Reported Delinquency Study 3, this paper seeks to shed light on the characteristics of self-reported juvenile delinquency in rural areas of Bosnia and Herzegovina.

Phenomenological characteristics of delinquent behaviour among primary school students will be singled out from the statistical data collected through mentioned research. In relation to the defined subject of this paper, particular emphasis will be placed on checking the variables generated on the basis of the thesis of the social bond and social control theory, which should show us the extent to which the more traditional and significantly more cohesive environment plays a role in preventing delinquency in the youngest members of the community.

This paper outlines the basic indicators of the phenomenology of this phenomenon, in particular the indicators of behaviour with elements of violence, property delinquency, group delinquency and manifestations of prohibited behaviour relating to information communication technologies and alcohol and drug abuse.

Based on the results of the conducted analyses, this paper aims to enrich the data base with data on this phenomenon, which could improve the guidelines and recommendations for institutions responsible for the development and implementation of prevention programmes aimed at counteracting the delinquent behaviour of elementary school students in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: self-reported delinquency, rural areas, criminal fenomenology, security, primary school students

Podaci o autorima

Muhamed Budimlić, redovni profesor, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. E-mail: mbudimlic@fkn.unsa.ba

Elmedin Muratbegović, redovni profesor, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. E-mail: emuratbegovic@fkn.unsa.ba.

Haris Halilović, redovni profesor, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. E-mail: hhalilovic@fkn.unsa.ba